

Практичне заняття 1. «Війна пішла, а горе залишилось...»: повсякденне життя повоєнних років

1. Що для вас є повсякденним життям? Як ви гадаєте, які чинники впливають на повсякденне життя людини? Чи можуть одні й ті самі історичні події мати різні наслідки для повсякдення громадян однієї країни?

Об'єднайтеся в шість груп. Відповідно підпишіть шість аркушів паперу: 1945 р. / 1946 р. / 1947 р. / 1948 р. / 1949 р. / 1950 р. Користуючись методом «Пущений по колу аркуш паперу», запишіть на кожному аркуші основні події року. Коли аркуш повернеться в групу, поясніть, як зазначені події вплинули на повсякденне життя кожної із соціальних верств населення. Укажіть, які події залишилися незгаданими. Зробіть узагальнений висновок про зміни, які відбулися в житті суспільства в повоєнні роки.

2. Прочитайте спогади Йосипа Гриба, Олександра Гриба «Голгофа».

Залишили на Холмщині хату, землю, луку, ліс - небагато, по кілька гектарів, а привезли нас в с. Заможне, біля Великого Токмака, бувшу німецьку колонію Великий Мунталь - зруйноване під час боїв поселення в Запорізькій області. Жити було ніде. Ночами на згарищі зі зруйнованого будинку складали хату. З одноосібного господарства попали прямо в колгосп. Допомоги ніякої. Правда, видали 6 тис. допомоги, яка виявилася позичкою. Через 3-4 роки батькові при безгрошів'ї, хворій мамі та двох дітях довелося віддавати вдвоє більше. При 20 коп. за трудовень та 200 г зерна - спробуй поверни!

Робота батька - на прицепі біля трактора у степу, начиненому мінами. Батько став Героєм соціалістичної праці. Материна - в огородній бригаді, а потім - в цеху по вирощуванню шовкопряда (мати стала передовою ланковою). А заробіток - біля мішка ячменю за рік!

Ми будемо довго пам'ятати дерев'яний тапчан із соломою, мерзлу минулорічну картоплю, свинюху (лободу), гриби-піддубники, які того 1947 року рясно вродили. Того часу діяв закон про три колоски. Піднявши їх у полі, люди автоматично отримували 5 років ув'язнення, а на станції Запоріжжя під дощем мокли вагони кукурудзи.

Окрім голоду, ще одна біда: мама захворіла малярією. Потай, вночі, минаючи пости, пішки дійшли до станції П'ятихатки і почали добиратися на Волинь. Мало того, що нас ніхто не чекав, у бабусі із сердака на станції Фастів вирізали гроші, виручені за корову. А тут - знову заганняють у колгосп. Батько сказав: «Я недавно повернувся з колгоспу на Запоріжжі. Поки з мене хватить!». Старший батькові: «Пішли, ставай з малим під стіну. Рахуй до трьох: Раз! Два! Три!».

І дістав пістолет: «Пишись! Не запишешся - застрелю. - Раз! Два!». У батька дрижить рука, що тримає мою руку: «Пишись!». Десь спалили хату, побили людей. Все ж колгосп організували. По 0,2 кг зерна на день і 15-20 коп. І так протягом двадцяти років - концтабір без охорони.

Хоча хто вмів - прилаштовувався: по ночах гнали самогон з колгоспного буряку... Хто вмів - ловив рибу в Горині (її в той час було багато). Але боялись: вдень боялись владу, вночі вояків УПА, бо не завжди дійсність відповідала офіційній політиці. Паспорти отримали десь у 1955-1958 рр.».

«Холмищина і Підляшшя. Обереги пам'яті», Київ, 2010 р.

1. На основі прочитаного тексту складіть план переміщення родини, враховуючи хронологію подій. 2. Виявіть, з якими процесами, характерними для повсякденного життя українців, довелося зіткнутися цій сім'ї. 3. Що спонукало цих людей постійно змінювати місце проживання? 4. Чи вдалося їм подолати труднощі? Відповідь аргументуйте.

1. Які політичні та економічні процеси зумовлювали поневірвання людей, про які йде мова в тексті? 2. Чи могли ці люди обрати таку стратегію, яка давала б їм можливість змінити повсякденне життя на краще? Сформулюйте висновок про подібні та відмінні процеси, що формували повсякденне життя сільського населення в різних областях України в повоєнні роки.

3. Пригадайте та поясніть значення термінів: репатріант, остарбайтер, військовополонений. Поміркуйте, чому в СРСР кілька повоєнних десятиліть замовчували проблему повернення радянських громадян на Батьківщину. Прочитайте свідчення тих, хто повернувся в Україну з німецької неволі.

Ганна Грищенко (1923, уродженка с. Мелені Житомирської обл.): «Після повернення нами нехтували. Кого забирали на Донбас, а мене разом з багатьма односельчанами вислали на лісовирубку».

Валерія Комендантова (1928, уродженка м. Києва): «Відразу після мого приїзду з Німеччини я повернулася у свою 109 школу, де знали мене і мого батька і куди мене відразу прийняли, навіть без документів... Батько краще мене зрозумів, що у Києві мені не отримати вищої освіти через те, що мною почали цікавитися у деяких органах, і ми виїхали з Києва. У 1947 році, ще перед тим, як ми виїхали з Києва, батько дістав мені довідку із психіатричної лікарні і спалив мого паспорта, а мені наказав мовчати. От я і мовчала багато років. Страх переслідував мене весь час...».

Василь Кравцов (1926, уродженець с. Нова Водолага Харківської обл.): «Після звільнення американці пропонували нам їхати з ними, але Батьківщина була наймиліша. І повезли нас на Батьківщину, але не додому. До батьківського дому я так і не доїхав, повезли нас прямо на Урал, у Челябінську область на відкриті вугільні шахти. До біографії добавилася ще одна неволя, додому листів писати не дозволяли, аж через шість років вдалося зв'язатися із сім'єю, написати листа та поїхати у відпустку... Лише в 1953 році зміг повернутися знову в Нову Водолагу».

Галина Шусть (1931, уродженка с. Євминка Чернігівської обл., перебувала разом з батьками на примусових роботах у Німеччині): «У рідне село моя родина повернулася у жовтні 1945 року. Після закінчення школи мене нікуди не приймали вчитися, тому що була в Німеччині, - значить, зрадник Батьківщини. Я після школи пішла працювати».

Леонід Бойко (1936, уродженець с. Фастівець Київської обл.): «31 грудня 1945 року ми приїхали в рідне село Фастівець. Там були одні згарища, землянки і де-не-де хатинка... Після повернення додому життя наше було не набагато легшим, ніж у Німеччині. Батько повернувся з фронту тяжко пораненим і в 1947 році помер. Житла не було, п'ятеро малих дітей і одна мама. Коли ж вона пішла до голови сільради просити допомоги, то він їй відмовив і сказав: "Якщо ще раз прийдеш, то будеш на Соловках жити зі своїми фашистами". Над нами змилювався голова колгоспу і дав кімнату у корівнику, а мати мусила тяжко працювати задарма дояркою... І таким страшним, голодним, із зневагою та утисками життям ми жили, доки не повиростали, до того часу, коли ми, діти, почали працювати».

1. Які події відбувалися з репатріантами після звільнення з німецької неволі? Оцініть ці події (позитивні, негативні, нічого не змінилося). Свою позицію обґрунтуйте. 2. З яких причин, на вашу думку, остарбайтерам довелося зіткнутися з такими проблемами?

Користуючись методом «Мікрофон», висловте власну позицію щодо проблеми адаптації репатріантів у повоєнному суспільстві.

4. Прочитайте текст. З'ясуйте, про що в ньому йдеться, коли відбулися описані події. Визначте, які верстви населення потерпали найбільше.

У Красноярському краї - вже звичному місці для вигнанців із Західної України - у трьох селищах, де проживали спецпоселенці, в бараках встановили суцільні нари. У приміщеннях були відсутні столи і стільці. Люди спали і їли на нарах впритул одне до одного, в цілковитій темряві, оскільки й освітлення теж не було. Та й цим не вичерпувалися всі «принади» тамтешнього життя українців. Людина не мала права на відпочинок, окрім чотирьох днів на місяць, які визначалися адміністрацією на власний розсуд. Права вибору місця поселення не було.

«Політично репресовані», як часто іменували на спецпоселенні вихідців із Західної України, працювали в шахтах на видобутку вугілля, різних руд, будували заводи і фабрики, прокладали дороги. Скрізь було шкідливе виробництво, жахливі умови праці й екстремальні кліматичні умови. За це вони отримували миску баланди та кусень глевкого хліба. Після жовтневої масової депортації 1947 р., незважаючи на попереднє замовлення вугільних підприємств, селити примусових мігрантів із Західної України практично було ніде. Тому людей, здебільшого дітей та жінок, розташовували у колишніх конюшнях, свинарниках, овочесховищах та інших нежитлових приміщеннях. Усі ті нещасні потерпали від холоду, невлаштованості та голоду. До цього додавалася ще й туга за рідними місцями, невідомість найближчого й далекого майбутнього. Умови життя спецпоселенців не стали набагато кращими і в наступні роки...

Найважче в той час доводилося дітям та людям похилого віку. А їх на спецпоселенні перебувало дуже багато. Кожен зі звітів про депортації із Західної України засвідчував, що серед засланих частка малечі та підлітків становила у середньому 20-25 %. Лише протягом 1947 р. у східні райони СРСР разом з рідними та поодинокі прибуло дітей «спецпоселенців»: віком до 7 років - 4585, від 7 до 14 років - 6376, від 14 до 16 років - 2765 і від 16 до 18 років - 2213 осіб; з них сиріт - 533...

Якщо працездатних поселенців ще якось підтримували, то виживання у нових місцях розселення старших людей ставало проблемою їхніх родичів. Утриманці за картками мали лише половину пайкової норми працездатного переселенця - 300-500 г хліба на день. Найважче було тим родинам, у складі яких не було жодної працюючої людини.

Т. Вронська, історикиня

Висловте свої міркування про причини, що призвели до подій, описаних у тексті. Счисло оцініть їхні наслідки для України.

5. Прочитайте документи, розгляньте плакат повоєнного часу. З'ясуйте, яким було повсякдення робітників, що брали участь у відбудові важкої промисловості в УРСР.

О. Бурова, В. Іванов. Відбудуємо на славу! (1945)

1. Харчуємося всі в їдальні тричі на день. Для стахановців і ударників є окрема зала. Крім триразового гарячого, вони додатково отримують сало, цукор і додаткові м'ясні харчі...

Фрагмент інтерв'ю «Нас харчують тут добре» у газеті «Вільне життя» (8 квітня 1945 р.).

2. Харчі хороші. Крім усього, що одержуємо за картками у крамниці, нам дають додаткове харчування: 2 кг масла, 3 кг м'яса й інші продукти.

Фрагмент інтерв'ю із статті «Приїжджайте в Донбас!» у газеті «Радянська Україна» (3 січня 1947 р.).

3. «...Хліба інколи по 2-3 дні немає...»; «...люди вже попухли, а місцеві жителі виїзять хто куди. Проте їх ловлять і віддають під суд...»; «...хоч люди систематично недоїдали, все ж норму виробітку з них вимагали. Якщо вона не виконувалася, то весь робочий день не оплачувався...»; «Робота моя важка, а харчування дуже погане. Йдеш з роботи, а в очах темно, як було у полоні»; «Зараз я працюю в м. Сталіно на шахті, живемо як вільні, але така воля гірше неволі...»; «Важко переносити цей час і невідомо, коли ж буде нормальне життя...»; «Просив розрахунку - відмовили, тепер не знаю, яким чином вирватися звідси».

Фрагменти з листів робітників важкої промисловості рідним (1945-1947)

Висловте власне ставлення до фактів, з якими ви ознайомилися. Чи можна вважати плакати пропагандою радянської ідеології? Аргументуйте.

6. Підбийте підсумки практичного заняття.

Об'єднайтеся у дві групи та складіть сенкан з тем: «Повсякдення в повоєнні роки» (1-ша група), «Відбудова України після війни» (2-га група). Презентуйте творчу роботу в загальному колі.

Що було для вас складним під час виконання завдань? Як ви почувалися, коли вам довелося працювати в групах і поодинокі? Чи дізналися ви нову інформацію? Як ви оцінюєте власну участь у занятті?

7. Знайдіть у мережі Інтернет і перегляньте фільм «Повоєнна Україна. Фільм 104» про події в Україні в повоєнні роки. Підготуйтеся до обговорення теми «Значення подій повоєнного часу для розвитку України».